

Landbrugets samfundsøkonomiske betydning i Danmark

Forord

Dyrenes Beskyttelse har taget initiativ til og finansieret denne rapport om landbrugets betydning i Danmark, som er udarbejdet af Lauritzen Consulting. Lauritzen Consulting er ansvarlig for alle beregninger og vurderinger i rapporten.

1. Resume

Landbruget har betydning for dansk økonomi, men der er uenighed om hvor meget. Denne analyse og sammenstilling af statistiske data skal bidrage til at belyse dette spørgsmål.

Der er derfor foretaget en grundig uafhængig analyse af landbrugs- og fødevarerektoren ved hjælp af Danmarks Statistiks input-output tabeller. Analysen viser, at store dele af det, der i debatten kaldes fødevareklyngen, kun er afhængig af landbrugets fødevarereproduktion i begrænset omfang. Det drejer sig om drikkevarer, enzym- og ingrediensproduktion mv. Dette gælder, selv om der historisk set har været en sammenhæng mellem væksten i fødevarerbranchen og i disse brancher. De nævnte brancher indgår derfor ikke i den afgrænsning af landbrugsklyngen, som er valgt i denne analyse - og det giver nogle mere reelle tal for erhvervets størrelse og betydning, end hvis man medtager disse brancher. *De delbrancher, der ikke indgår i landbrugsklyngen i denne analyse, er erhverv, som ikke i væsentlig grad påvirkes af, om landbrugsproduktionen i Danmark i forhold til niveauet i dag vokser eller falder.*

Landbrugets betydning for dansk økonomi er størst, hvis man tager udgangspunkt i bruttoeksporten. Bruttoeksporten af landbrugsprodukter¹ udgjorde i 2017 113 mia. kr. *Det svarede til 10 pct. af den samlede bruttoeksport.* I dette tal indgår eksporten af fiskeprodukter ikke. Ser man på valutaskabelsen, skal man fratække den import, som produktionen giver anledning til, fx import af foderstoffer til husdyr og import af landbrugsmaskiner. Nettoeksporten af landbrugsprodukter udgjorde i 2014 56 mia. kr. - eller 2,8 pct. af BNP (bruttonationalproduktet).

Landbrugets betydning for dansk økonomi er næststørst, når man ser på beskæftigelsen. Landbrugsklyngen, dvs. landbruget og fødevarerindustrien, har i alt 105.000 beskæftigede -

¹ Ved "landbrugsprodukter" forstås i denne rapport både varer direkte fra landbruget og varer fra fødevarerindustrien - dog. ekskl. drikkevarer, enzymer mv. "Landbrugsprodukter" inkluderer ikke fisk. Definitionen uddybes i afsnit 3 og 4. Rapporten bruger også betegnelsen "landbrugsklyngen" om disse erhverv. Når vi blot skriver "landbruget" inkluderer dette ikke fødevarerindustrien.

62.000 i landbruget og 43.000 i fødevarerindustrien². *Det svarer til 5 pct. af den samlede beskæftigelse i Danmark.*

Cirka 60 pct. af landbrugsklyngens produktion eksporteres, mens resten forbruges i Danmark. Ser man på den beskæftigelse, som eksporten af landbrugsprodukter skaber, udgør den i alt 102.000 personer. 58.000 af disse jobs er skabt ifølgeerhverv – det vil sige leverandører mv.

Landbruget fylder mindst, hvis man ser på erhvervets værdiskabelse. Det bedste mål for værdiskabelsen er landbrugets nettoværditilvækst (NVT). NVT udgjorde i 2014 12 mia. kr. eller 1 pct. af nettoværditilvæksten i den private sektor. Lægges fødevarerindustriens NVT oveni, fås *et samlet bidrag til dansk økonomi for landbrugsklyngen på 3 pct. af værdiskabelsen i hele den private sektor. Hvis værdiskabelsen opgøres som andel af værdiskabelsen i hele økonomien, dvs. inkl. den offentlige sektor, udgør andelen 2 pct.*

Ud over dette beløb får landbruget 9 mia. kr. i støtte årligt - heraf næsten 7½ mia. kr. fra EU og resten fra den danske stat. Landbrugets samlede indkomster er således højere end erhvervets værdiskabelse.

2. Baggrund

Landbrugserhvervet har i mange år haft stor betydning for dansk økonomi, men den er dog over årene blevet mindre. Denne analyses formål er at belyse erhvervets betydning for dansk økonomi i dag. Denne diskussion er væsentlig af mange grunde - især fordi det er vigtigt at have korrekte tal og størrelsesordenener, når man drøfter politiske prioriteringer, der kan have afledt betydning for forskellige sektorer samt for miljø, dyrevelfærd, sundhed osv.

Sigtet med denne analyse er at etablere et bedre videns- og faktagrundlag som baggrund for drøftelser af forskellige reguleringer af såvel landbrugs- som fødevarerhvervene. Det kan både dreje sig om regulering i EU, i Danmark på statsligt eller lokalt niveau - eller om holdningsændringer hos forbrugere i Danmark eller på eksportmarkederne, der har afledt betydning for de produktionsmetoder landmænd kan anvende, de mængder, landbruget og fødevarerindustrien kan afsætte, og for de priser, der kan opnås.

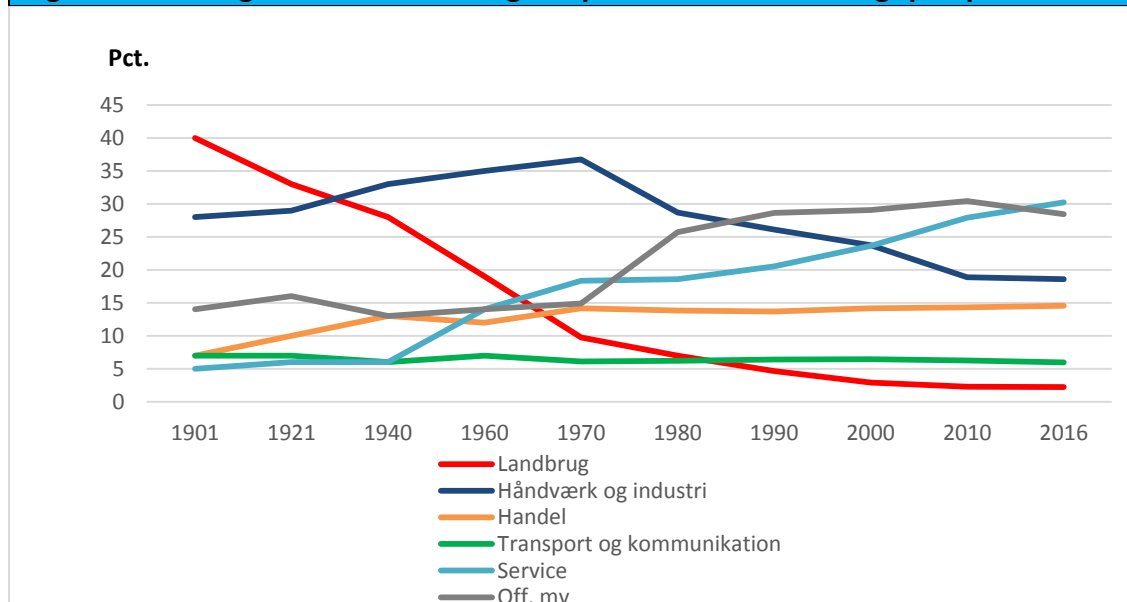
For 100 år siden var landbrugs- og fødevarersektoren det vigtigste erhverv i Danmark, både når man så på beskæftigelse, indkomster og eksport³. Herefter er landbruget blevet overhalet af først industrien og siden servicesektoren, jf. Figur 1. Landbrugets betydning for dansk økonomi er i dag således væsentligt mindre end for bare få årtier siden. En del industri- og servicebrancher havde ikke opnået den samme udvikling, eller den internationale position, de

² Opgjort i fuldtidsbeskæftigede er tallet ca. 10 pct. mindre

³ Se fx Niels Kjærgård og Tommy Dalgård, Landbohistorisk Tidsskrift 2014: Dansk landbrugs strukturudvikling siden 2. verdenskrig.

har i dag, hvis ikke landbruget, enten som vigtig leverandør eller som vigtig aftager, havde dannet et stærkt nationalt afsæt for industriens og servicesektorens vækst.

Figur 1. Fordeling af samlet beskæftigelse på erhverv i et 100-årigt perspektiv

Kilde: Den store danske Encyklopædi og Danmarks Statistik.

Et eksempel på et erhverv med væsentligt historisk afsæt i danske landbrugsprodukter er bryggerierne. Eksempler på erhverv med landbruget som vigtige kunder er maskinleverandører, avlscentraler, ingrediensvirksomheder og landbrugsrådgivning. Mange virksomheder i disse brancher og i resten af fødevarersektoren har i dag en viden, som kan bidrage væsentligt til bæredygtige løsninger i forhold til øget sundhed, mindre klimabelastning og dyrevelfærd.

Dette historiske afsæt bliver ofte brugt til at definere fødevarerklyngen i dag. I denne rapport undersøges det, hvorvidt der stadig findes en væsentlig samhandel mellem disse erhverv.

3. Hvordan afgrænses landbrugsproduktionen mest hensigtsmæssigt i en økonomisk analyse?

Klyngebegrebet bruges i erhvervspolitisk sammenhæng for at betone de sammenhænge, der kan være mellem leverandører og aftagerled om innovation, produktudvikling mv., og som på landbrugs- og fødevarerhvervet også kan bruges til at forædle produktionen, øge kvaliteten, reducere negative virkninger på miljø og dyrevelfærd, mv.

En af de bredeste og mest anvendte definitioner af landbrugs- eller fødevarersektoren er den, der anvendes i Landbrug & Fødevarers (L&F's) analyser⁴. Her anvendes begrebet

⁴ Se fx Landbrug & Fødevarer, Økonomisk Analyse, 2017: Fødevarerklyngens nationaløkonomiske fodaftryk

fødevarerklyngen, som både inkluderer brancher med et begrænset samspil med landbruget, leverandører som fx agroindustri og aftagererhverv som internationale grossister. Dette begreb går således i et vist omfang både "op" og "ned" i værdikæden. Med denne opgørelse udgjorde fødevarerklyngens bruttoeksport i 2016 156 mia. kr. - svarende til 25 pct. af vareeksporten - eller 50 pct. mere end landbrugsklyngens eksport opgøres til i dette notat.

Hvis man i dag - i 2018 - skal foretage en hensigtsafgrænsning af landbrugs- og fødevarerhvervene, skal man gøre sig klart, at fødevarereproduktionen er mere kompleks og mere globaliseret end nogensinde før. Det indebærer, at der i forhold til produktionens størrelse er en stor import og eksport, også af den samme type varer og tjenesteydelser på samme tid. Fødevarerne produceres heller ikke kun af landbruget og den traditionelle fødevarerindustri, men også af fiske- og akvakultur-industrien og af en specialiseret industri, der fremstiller avancerede nydelsesmidler som fx chips og slik mv., eller fødevarer ingredienser. Gartnerierne, der er en del af landbrugserhvervet, producerer både frugt, grønt og blomster, ligesom en del landbrug har tilknyttede skove, hvor der produceres nyttetræ og flis. Der er også en i Danmark en betydelig produktion af skind og pels, især i form af mink, hvilket per definition ikke er fødevarereproduktion og hvor det kan diskuteres, om det i det hele taget er landbrug.

Endelig har landbrugs- og fødevarereproduktionen været start- og vækstgrundlaget for nationale og globale fødevareredistributører (dvs. engros- og detailhandelen), der tjener penge på at distribuere fødevarer til forbrugerne.

Landbrugs- og fødevarerhvervene kan afgrænses mere eller mindre snævert. Det har også betydet, at såvel forskningsrapporter som analyser og statistik har varierende afgrænsninger af såvel landbrug, landbrugskomplekset, fødevarerbranchen eller fødevarerklyngen.⁵

En væsentlig del af denne analyse bygger på input-output tabeller for Danmark. Tabellerne beskriver, på et detaljeret niveau, hvordan det økonomiske samspil mellem de forskellige dele af fødevarersektoren fungerer - dvs. hvor store leverancer, der i det enkelte år er mellem de forskellige erhverv.

I Tabel 1 er vist en input-output tabel for 2014 (som ved rapportens udgivelse er det seneste år, hvor der foreligger en detaljeret input-output tabel på det mest aggregerede niveau)⁶. Danmarks Statistisk opererer her med en opdeling af økonomien på 117 erhverv. For overskuelighedens skyld er i Tabel 1 alle industribrancher uden for fødevarerindustrien

⁵ Miljø- og Fødevarerministeriet, 2016: Den danske fødevarerklynge. <http://mfvm.dk/landbrug/vaekst-eksport-og-arbejdspladser/den-danske-foedevareklynge/>

⁶ I forhold til denne analyse, der primært ser på strukturforhold, er det ikke et problem, at den seneste detaljerede input-output tabel er 4 år gammel. Erfaringerne viser, at høstudbyttet kan variere en del fra år til år, men at ændringerne i input-output koefficienterne i faste priser på kort sigt af andre årsager er begrænsede.

aggregeret til en sektor, lige som resten af økonomien (dog ekskl. den offentlige sektor) er aggregeret til et erhverv, som her benævnes "serviceerhverv mv.".

Tabel 1. Input-output tabel med fokus på fødevarer. 2014. Koefficienter i pct.

	Søjle 1.	Søjle 2.	Søjle 3.	Søjle 4.	Søjle 5.	Søjle 6.	Søjle 7.	Søjle 8.
	Landbrug	Fiskeri	Slagterier	Fiske-industri	Mejerier	Bagerier	Anden fødevarer-industri	Drikkevareproducenter
Landbrug	10,1	0,0	56,2	0,2	44,6	7,5	12,8	3,2
Fiskeri	0,0	0,7	0,0	7,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Slagterier	0,1	0,1	5,6	0,1	0,1	0,5	2,4	0,0
Fiskeindustri	0,7	0,6	0,1	9,3	0,0	0,0	1,1	0,0
Mejerier	0,2	0,0	0,2	0,7	11,6	3,3	0,7	0,8
Bagerier	0,1	0,0	0,1	0,4	0,1	3,2	0,6	0,1
Anden fødev.	11,1	11,8	0,3	0,6	1,3	4,0	5,4	3,8
Drikkevarep.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,1	5,7
Øvrig industri	17,6	23,1	4,6	5,6	7,1	6,7	7,3	9,9
Service mv.	24,0	16,4	9,8	15,6	12,6	18,9	16,1	21,1
Fødevarerimport	9,6	3,7	8,9	41,1	5,3	14,2	25,0	8,3
Anden import	6,6	11,4	3,8	5,5	6,4	6,2	8,2	14,4
Løn	10,7	15,1	14,2	9,0	9,3	25,4	12,5	16,1
Nettorestindkomst	2,9	9,9	-5,6	2,8	-0,3	7,5	5,4	14,3
Produkt-skatte	1,2	1,3	0,3	0,3	0,5	0,9	1,1	2,4
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Produktion, mia. kr.	75,4	4,3	39,3	11,7	35,1	12,2	33,0	10,2

Kilde: Lauritzen Consulting på baggrund af data fra Danmarks Statistiks input-output tabeller. Tabellen bør især læses lodret. Hvis man fx studerer søjlen for slagterier (søjle 3.), viser det øverste tal her, at hver gang slagterierne sælger for 100 kr., køber de for 56,2 kr. underleverancer hos landbruget (i dette tilfælde levende dyr). Slagterierne køber for 4,6 kr. underleverancer hos øvrig industri, osv. Nettorestindkomsten inkluderer værdien af landbrugsstøtten (se afsnit 11).

I Tabel 1 er leverancer af en vis økonomisk betydning - dvs. hvor leverancen udgør mere end 10 % af sektorens produktionsværdi - fremhævet med en lysegrå farve, mens leverancer med stor økonomisk betydning - mere end 30 % af sektorens produktionsværdi - er fremhævet med en mørkegrå farve.

Tabellen har flere interessante træk. De mørkegrå kasser i søjle 3. og 5. illustrerer, at særligt slagterier og mejerier i høj grad baserer deres indkomst på handel med dansk landbrug.

Til gengæld viser Tabel 1 også, at langt de fleste erhverv kun har små leverancer fra andre danske fødevarerhverv, fra dansk landbrug og dansk fiskeri. Fiskeindustriens leverancer fra danske fiskere er begrænsede, ligesom bagerierne både er service- og arbejdskraftintensive

og importerer en væsentlig del af deres korn (jf. posten på 14,2 pct. i søjle 6). Endelig er drikkevareindustrien kun svagt forbundet med landbrugsklyngen med en leverance af dansk korn mv. på kun godt 3 % af produktionsværdien.

På den baggrund bliver landbrugsklyngen i denne analyse afgrænset til ikke at inkludere drikkevareindustrien - ligesom den heller ikke inkluderer agroindustri mv., fx producenter af enzymer og tilsætningsstoffer mv. Det betyder, at sektoren derved afgrænses snævrere end klyngen afgrænses i Landbrug & Fødevarers (L&F's) statistiske publikationer⁷. *De delbrancher, der ikke indgår i landbrugsklyngen i denne analyse, er erhverv, som ikke i væsentlig grad påvirkes af, om landbrugsproduktionen i Danmark i forhold til niveauet i dag vokser eller falder.*

På den anden side medtages produktion af uforarbejdet skind og pels, især mink, samt nyttegrønt, selv om det ikke er fødevarer - bl.a. fordi minkproduktionen har dyreforhold, som på flere måder er sammenlignelige med produktionen af okse- og svinekød samt fjerkræ mv.

Input-output tabellen viser også, at fødevareklyngen består af forskellige delsegmenter, som ikke alle hænger stærkt sammen. Det økonomiske samspil mellem på den ene side fiskeri og fiskeindustri, og på den anden side resten af fødevarerektoren, er relativt begrænset. Samtidig er fiskeindustrien i betydelig grad globaliseret med en meget betydelig import af landede fisk til forarbejdning i Danmark.

Derfor er det valgt i de fleste tabeller og figurer mv. både at vise tal for landbrugs- og fødevarerhvervene med og uden fisk og fiskeprodukter. Vi vil bruge betegnelsen "landbrugsklyngen", når fisk ikke medtages.

Konklusionen er, at den mest retvisende afgrænsning af landbrugsklyngen, dvs. landbruget og de erhverv, der er afhængige af den danske landbrugsproduktion, er snævrere end den afgrænsning, som Landbrug & Fødevarer og myndighederne anvender.

⁷ Se fx Landbrug & Fødevarer, Økonomisk Analyse, 2017: Fødevareklyngens nationaløkonomiske fodaftryk

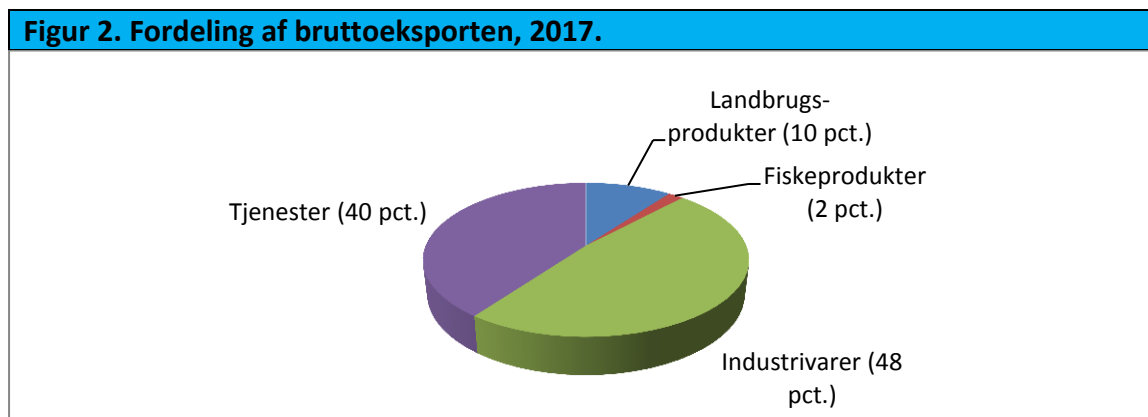
4. Landbrugs- og fødevareeksporten

Både landbrug og fiskeri er stærkt eksportorienterede erhverv - og har som nævnt været det i mere end 100 år. Landbrugets bruttoeksport udgør mere end 100 mia. kr. om året og står dermed for ca. 10 pct. af den samlede bruttoeksport, jf. Tabel 2 og Figur 2.

Tabel 2. Dansk bruttoeksport 2014-17. Mia. kr., løbende priser				
	2014	2015	2016	2017
Landbrugsprodukter	105,1	108,6	105,3	112,7
Fiskeprodukter	18,6	20,1	22,2	22,7
Landbrugs- og fiskeprodukter, i alt	123,7	128,7	127,5	135,4
Øvrige industrivarer	496,9	507,4	513,0	534,4
Tjenester	412,2	433,3	406,4	435,9
I alt	1032,8	1069,4	1046,9	1105,7

Note: Eksporten er her opgjort brutto, dvs. uden at tage højde for den afledte import, hvilket gøres i næste afsnit.

Ca. en tredjedel af eksporten af fødevarer er vegetabiliske, mens to tredjedele er animalske, jf. Tabel 3.

Blandt de animalske produkter fylder svinekød og levende grise knapt halvdelen, mens oksekød, mejeriprodukter, æg og fjerkræ samt sammensatte produkter fylder godt halvdelen.

Tabel 3. Bruttoeksport af landbrugs- og fiskeprodukter. Mia. kr., løbende priser					
	2013	2014	2015	2016	2017
Oksekød	4,0	3,8	3,7	3,7	3,9
Svin og svinekød	29,5	28,5	26,6	27,8	30,0
Fjerkræ og æg	1,8	1,7	1,7	1,7	1,8
Skind og pels	13,2	8,3	11,2	6,4	7,7
Mælkeprodukter, kødkonserver mv.	20,3	20,2	20,4	21,2	23,0
Animalske produkter, i alt	68,8	62,5	63,6	60,8	66,4
Fisk og fiskeprodukter	18,0	18,6	20,1	22,2	22,7
Vegetabiliske produkter, i alt	43,0	42,6	45,0	44,5	46,4
Landbrugs- og fiskeeksport, mia. kr.	129,9	123,7	128,7	127,5	135,4
Eksport af landbrugsprodukter, mia. kr.	111,8	105,0	108,6	105,3	112,8

Kilde: Lauritzen Consulting på baggrund af data fra Danmarks Statistik, Udenrigshandelsstatistikken, opdelt efter SITC-numre og KONJ-numre. Inkluderer reeksport (dvs. eksport af uforarbejdede importvarer). Den samlede animalske og vegetabiliske eksport samt fiskeeksporten og eksporten af skind og pels er opgjort ud fra den SITC-opdelte eksportstatistik (SITC-numrene 00-43, undtagen 03, 11 og 12), mens opdelingen på oksekød, svinekød, fjerkræ og øvrige animalske produkter er foretaget ved hjælp af den KONJ-opdelte eksportstatistik.

I Tabel 4 er de samme eksportværdier vist som pct. af den samlede eksport (dette vurderes at være mere retvisende end at opgøre landbrugseksporten som andel af vareeksporten).

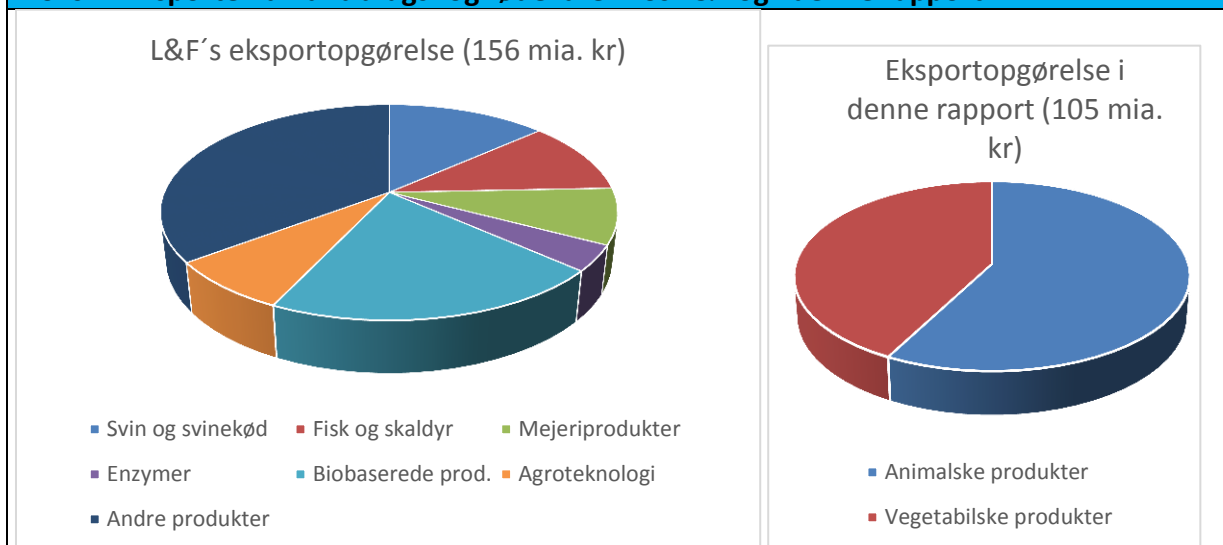
Tabel 4. Bruttoeksport af landbrugs- og fiskeprodukter. Pct. af den samlede danske eksport					
	2013	2014	2015	2016	2017
Oksekød	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4
Svin og svinekød	2,9	2,8	2,5	2,7	2,7
Fjerkræ og æg	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Skind og pels	1,3	0,8	1,1	0,6	0,7
Mælkeprodukter, kødkonserver mv.	1,9	1,8	1,9	2,0	2,0
Animalske produkter i alt	6,7	6,0	6,0	5,8	6,0
Fisk og fiskeprodukter	1,8	1,8	1,9	2,1	2,1
Vegetabiliske produkter, i alt	4,2	4,1	4,2	4,3	4,2
Landbrugs- og fiskeeksport, i alt	12,7	12,0	12,0	12,2	12,2
Eksport af landbrugsprodukter, i alt, pct. af samlet eksport	10,9	10,2	10,2	10,1	10,2

Kilde: Lauritzen Consulting på baggrund af data fra Danmarks Statistik

Det fremgår af Tabel 3, at eksporten af landbrugsprodukter i 2016 (som er det seneste år, Landbrug & Fødevarer har offentliggjort den årlige publikation, *fakta om erhvervet*, for) udgjorde 105,3 mia. kr. Ifølge L&F's publikation udgjorde fødevareklyngens eksport i 2016 156 mia. kr.⁸. Forskellen udgør med andre ord 51 mia. kr. Heraf består 22 mia. kr. af fisk og fiskeprodukter, 12 mia. kr. af agroteknologi og ca. 17 mia. kr. af biobaserede produkter (herunder bl.a. drikkevarer, nydelsesmidler, enzymer mv), som falder udenfor afgrænsningen i dette notat. De to opgørelser er stillet over for hinanden i Boks 1.

⁸ L&F, 2017: Fakta om erhvervet 2017

Boks 1. Eksporten af landbrugs- og fødevarer hos L&F og i denne rapport

Note: Såvel eksporten som den afledte beskæftigelse udgør i denne rapport ca. 2/3 af tallene i Landbrug & Fødevarers opgørelse. De viste tal er fra 2016, men størrelsesforholdet er nogenlunde det samme i de forskellige år.

Danskernes samlede fødevarerforbrug udgjorde i 2014 ca. 92 mia. kr. inkl. moms, og var dermed lidt mindre end fødevarereksporten - ca. 30 % mindre, hvis man tager højde for, at det indenlandske fødevarerforbrug pålægges moms. *Fordelingen* af fødevarereksporten og det indenlandske fødevarerforbrug (ekskl. moms) er også forskellig, jf. Tabel 5.

De direkte leverancer fra landbruget omfatter på eksportsiden levende grise samt en række vegetabiliske produkter som korn, foderstoffer med mere. De direkte leverancer (dvs. varer, der ikke forarbejdes) til forbrug omfatter blandt andet grøntsager og blomster mv. Slagteriernes eksport af især svin fylder mere på eksportsiden end i det danske fødevarerforbrug. Den største forskel på de to kolonner i Tabel 5 ses for bagerierne, som i statistikken både dækker de store brødfabrikker samt mange små detailhandelsbagere, der i sagens natur ikke har nogen eksport.

Tabel 5. Fordeling af fødevarereproduktion til hhv. dansk forbrug og eksport, excl. afgifter, 2014. Pct.

	Søjle 1.	Søjle 2.
	Produktion til dansk forbrug	Fødevarereksport
Landbrug	8,3	18,1
Fiskeri	0,3	3,4
Slagterier	25,1	30,2
Fiskeindustri	1,4	9,3
Mejerier	26,6	21,0
Bagerier	24,1	3,4
Anden fødevarereproduktion	14,1	14,6
I alt	100,0	100,0

Kilde: Lauritzen Consulting på baggrund af data fra Danmarks Statistiks input-output tabeller

Note: Søjle 1. i tabellen viser, hvorfra de forskellige andele af de danske forbrugeres fødevarerforbrug kommer, når man ser bort fra den avance og den service, der sker i handelsleddene (engros- og detailhandelen). Søjle 2 viser det samme for eksporten.

Konklusionen vedrørende landbrugs- og fødevarereksporten er, at den retvisende kan opgøres til 113 mia. kr. i 2017 og ikke 156 mia. kr. Det svarer til 10 % af den samlede danske bruttoeksport. I de følgende afsnit undersøges det nærmere, hvordan importen påvirker resultatet.

5. Importen af fødevarer

Samtidigt med, at dansk landbrug og fødevarereproduktion er blevet internationaliseret, gælder det samme også forbrugerne. Det danske fødevarerforbrug giver anledning til import på flere måder. Som det fremgik af Tabel 1 importerer landbruget og fiskeriet, samt fødevarerindustrien, både fødevarer til videreforarbejdning samt en række andre importvarer (maskiner, udstyr mv.). Hertil kommer, at en del af det danske fødevarerforbrug importeres direkte af detailhandelen fra udenlandske producenter, jf. Tabel 6.

Tabel 6. Leverancer til forbrug (excl. moms og afgifter). 2014. Koefficienter i pct.				
	Dansk fødevarereproduktion	Service mv.	Importerede fødevarer	I alt
Brød og kornprodukter	53,8	27,1	19,1	100
Kød og kødprodukter	34,8	36,1	29,1	100
Fisk og fiskeprodukter	11,8	60,8	27,4	100
Æg	27,2	65,7	7,1	100
Mælk mv.	55,9	36,9	7,2	100
Ost	25,3	55,1	19,6	100
Olie og fedstoffer	64,6	21,9	13,5	100
Frugt og grønt	14,6	44,2	41,2	100
Kartofler	16,1	71,8	12,1	100
Sukker	16,1	79,8	0,4	100
Is, chokolade	24,5	45,0	30,5	100

Kilde: Lauritzen Consulting på baggrund af data fra Danmarks Statistiks input-output tabeller. For overskuelighedens skyld er kategorier med en importandel over 10 % i lysegråt og kategorier med en importandel over 30 % i markeret med mørkegråt. Denne tabel skal læses "vandret". Et eksempel er øverste række. Hver gang danskerne bruger 100 kr. på brød og kornprodukter, går 27,1 kr. til service (i praksis detailhandelsavance), 19,1 kr. til import og 53,8 kr. til brødfabriker og kornsiloer mv.

Tabellen viser for det første, at der for alle fødevarergrupper er et betydeligt serviceelement, som primært dækker over detailhandelens avancer og omkostninger ved håndtering af fødevarer. Æg, mælk og sukker skiller sig ud fra resten af fødevarerforbruget ved at importen her er uvæsentlig. Omvendt er importen af frugt og grønt og is og chokolade større end den hjemlige produktion. Det samme gælder importen af fisk og fiskeprodukter.

6. Nettoeksporten

Det tætte samspil mellem danske og udenlandske fødevarereproducenter betyder, at bruttoeksporttallene ikke siger ret meget om valutaskabelsen, dvs. betydningen for betalingsbalancen. Et korrekt billede af landbrugseksportens betydning for betalingsbalancen fås ved at fratække den afledte import til landbruget og fødevarerindustrien - fx importeret foder og importerede landbrugsmaskiner. Derimod fratækkes den direkte fødevarerimport ikke (dvs. detailhandelens køb af importerede fødevarer, som videresælges til forbrugerne). Der er således ikke tale om en "samlet betalingsbalance for fødevarer" - men om "landbrugs- og fødevarerbranchens valutaskabelse".

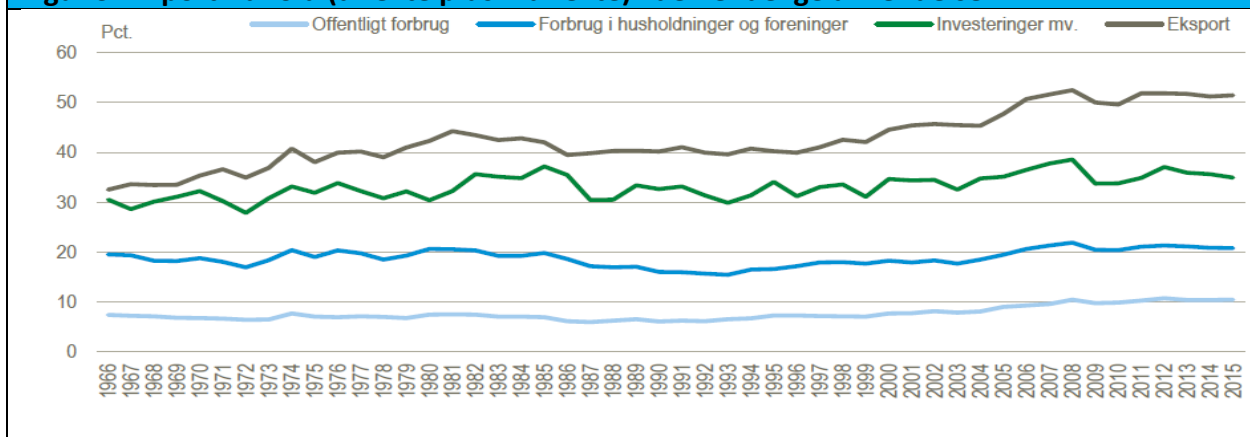
Ved en så præcis opgørelse som muligt bør en beregning af nettoeksporten også tage højde for afledte importudgifter til investeringer i maskiner, udstyr og bygninger, jf. en nærmere beskrivelse heraf i afsnit 6. Disse importudgifter er indregnet i denne opgørelse (og i den input-output tabel, der blev vist i tabel1), jf. Tabel 7.

Tabel 7. Brutto- og nettoeksporten, 2014. Mia. kr. og pct. af BNP								
	Fiskeri	Landbrug	Slagterier	Mejerier	Bagerier	Anden fødevarerproduktion	I alt, inkl. fiskeprodukter	I alt, excl. fiskeprodukter
Bruttoeksport	18,5	24,3	33,5	23,4	4,4	19,5	123,7	105,1
Reeksport	6,6	4,3	1,1	0,8	0,7	3,4	17,0	10,3
Afledt fødevarerimport	4,3	2,6	5,3	2,8	0,6	4,1	19,7	15,4
Anden afledt import	2,8	5,2	8,1	6,1	0,7	3,3	26,2	23,4
Nettoeksport	4,8	12,2	19,0	13,7	2,4	8,7	60,8	56,0
Nettoeksport, pct. af BNP	0,3	0,6	1,0	0,7	0,1	0,4	3,1	2,8

Kilde: Lauritzen Consultings input-output beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik

Denne nettoeksport er i sagens natur gavnlig for dansk økonomi - om end i et væsentligt mindre omfang end tidligere. De senere år har det danske betalingsbalanceoverskud udgjort mellem 120 og 180 mia. kr. om året, eller mellem 6 og 9 pct. af BNP (Bruttonationalproduktet), og Danmark har derfor sammen med andre nordeuropæiske lande været i EU's søgelys for at føre en ubalanceret økonomisk politik - i stedet for at føre en mere ekspansiv finanspolitik, som fx øger investeringerne og dermed den økonomiske vækst.

Det er i øvrigt værd at bemærke, at relationen mellem landbrugs- og fødevarerhvervenes brutto- og nettoeksport ikke adskiller sig nævneværdigt fra, hvad der gælder for resten af eksporten. I et længere tidsperspektiv er hele den danske økonomi, og i særdeleshed de eksporterende erhverv, blevet stadigt mere internationaliserede, jf. Figur 3. Det samlede direkte plus indirekte importindhold i hele eksporten er således nu ca. 50 %, lige som det er tilfældet for fødevarereksporten. Når landbrugets og fødevarerindustriens andel af eksporten opgøres, har det således ikke stor betydning, om man ser på hele eksporten eller på nettoeksporten.

Figur 3. Importindhold (direkte plus indirekte) i den endelige anvendelse

Kilde: Danmarks Statistik, 2012: Hvad driver den økonomiske vækst?

Konklusionen her er således, at landbrugets valutaskabelse eller bidrag til betalingsbalancen kan opgøres til knap 3 pct. af BNP.

7. Værdiskabelse - brutto- og nettoindkomst

Landbrugets betydning for samfundsøkonomien kan måles på flere måder. Den måske vigtigste målemetode knytter sig til, hvor stor en indkomst eller værdi, landbruget eller fødevarerproduktionen skaber for de, der er involveret i fødevarerproduktionen, og for hele samfundet.

I økonomisk teori anvendes mange forskellige begreber for sammenhængene mellem aktører og sektorer i økonomien. Det økonomiske modelapparat, der lægges størst vægt på i denne analyse, er input-output analysen, som først og fremmest kan tilskrives Wassily Leontief⁹. Input-output teoriens fokus er spillet mellem erhvervene, ikke de afledte indkomst- og forbrugseffekter. En dansk kilde er Lauritzen (1982)¹⁰. En almindelig anvendt lærebog er Handbook of Input-Output Analysis, Thijsten Raa, Edward Elgar Publishing, 2017.

Input-output analysen er især relevant ved analyser af komplekse samspil, hvor efterspørgsel efter en branches ydelser kræver underleverancer fra andre erhverv, som igen kræver nye

⁹ Leontief's første værk om input-output analysen var The Structure of American Economy, 1919-1939: An Empirical Application of Equilibrium Analysis. Harvard University Press, 1941. W. Leontief (1905-99) var født i det daværende Sovjetunionen, flygtede som ung til Tyskland og senere til USA, hvor han blev ansat på National Bureau of Economic Research i 1932. Blev senere professor på Harvard og på New York University. Modtog Nobelprisen i økonomi for sin udvikling af input-output-modellen i 1973.

¹⁰ F. C. Lauritzen: An Investigation of Danish Input-Output Tables, 1966-75. Scandinavian Journal of Economics, 1982, vol. 84, issue 3, 405-20. Date: 1982.

underleverancer, osv. En input-output analyse kan på den måde vise, hvorledes fødevarerefterspørgslen giver anledning til indkomstskabelse i andre erhverv¹¹.

I realiteten er det imidlertid i lige så høj grad tilfældet, at landbrugets produktion er udbudsbestemt - af høst, vejr, teknologiniveau, tidligere investeringer i stalde og maskiner, mv. En korrekt brug af input-output modellen kræver derfor både kendskab til modellerne og til produktionsforholdene i de erhverv, der analyseres.

Den normale måde at måle indkomstskabelse på er via den skabte bruttofaktorindkomst i erhvervene. Bruttofaktorindkomsten (BFI) måler enkelt udtrykt, hvor stort et beløb, der i en branche er til deling mellem lønmodtagerne (i form af løn) og virksomhedsejerne (i form af et overskud, der gerne skulle stå i relation til den investerede kapital). I denne analyse er det imidlertid misvisende at tage udgangspunkt i BFI, fordi hhv. subsidier og afskrivninger spiller en afgørende rolle for landbrugets værdiskabelse.

Landbruget modtager således betydelige subsidier. Subsidierne indgår i BFI, men ikke i bruttoværditilvæksten (BVT), som derfor er et mere retvisende mål for værdiskabelsen. Det skyldes også, at størstedelen af subsidierne i dag gives efter landbrugsareal og ikke efter, hvad og hvor meget der produceres. Subsidierne afhænger med andre ord ikke af produktionens størrelse, og det vil derfor være misvisende at beregne en inputkoefficient for subsidierne i forhold til produktionens størrelse.

Et andet forhold er, at landbruget er kapitalintensivt. I en normal input-output analyse behandles investeringerne som en særskilt anvendelseskategori, blandt andet fordi investeringerne i økonomisk sammenhæng afhænger af en række andre forhold end produktionens størrelse, herunder faktorpriser, produktionsvæksten, nye teknologier og meget andet.

For at give et retvisende billede af det importtræk og den indkomstskabelse, som landbrugets og fødevarerindustriens investeringer giver anledning til, behandles sektorernes afskrivninger på kapitalapparatet i denne analyse som et efterspørgselstræk efter faste investeringer, og ved analyser af indkomstdannelsen fokuseres derfor på nettoværditilvæksten (NVT) og ikke BVT. Dette er den mest retvisende metode, når formålet er en strukturanalyse.

¹¹ I en forenklet udgave kan input-output teorien beskrives som teori for, hvordan efterspørgslen fordelt på en række efterspørgselskategorier, repræsenteret af en vektor f , via en sektorfordelingsmatrix E og en matrix for erhvervsinput A kræver $A * E * f$ produktionsværdier i n forskellige sektorer. Medtages underleverancer i uendeligt mange led bliver den samlede krævede produktion $(I-A)^{-1} * E * f$, og de krævede primære input kan opgøres som $Y * (I-A)^{-1} * E * f$. Det antages, at matricernes koefficienter er konstante på kort sigt.

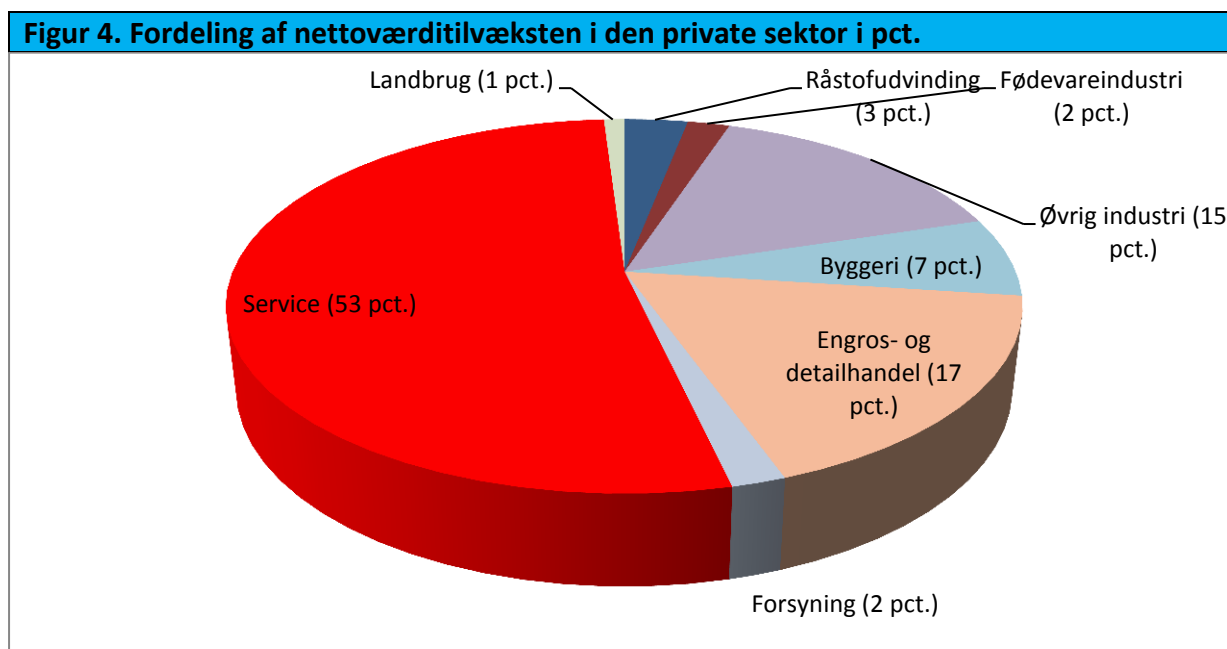
For at illustrere sammenhængen mellem indkomstbegreberne er i Tabel 8. vist de anvendte begreber for analysens hovederhverv.

Tabellen viser, at NVT for landbruget udgør ca. 50 % af BVT, mens den tilsvarende andel for industri og service er 77-80 %. Netto- og bruttofaktorindkomsterne (NFI og BFI) viser, hvad erhvervet tjener inkl. subsidier.

Tabel 8. Brutto- og nettoindkomster for hovederhverv. Mia kr., 2014.					
	Landbrug	Fiskeri	Fødevareindustri	Øvrig industri	Serviceerhverv mv.
Produktionsværdi, mia. kr.	75,4	4,3	142,8	511,5	2305,4
Bruttoværditilvækst	23,2	1,9	28,1	202,6	1116,0
- Afskrivninger	11,4	0,7	6,5	45,6	219,7
= Nettoværditilvækst	11,8	1,2	21,6	157,0	896,3
- Produktionsskatter	-7,4	0,0	0,3	0,3	24,3
= Nettofaktorindkomst	19,2	1,2	21,3	156,6	872,0
- Løn	8,1	0,6	19,0	103,9	583,5
= Nettoestindkomst	3,7	0,6	2,7	53,1	312,8
Bruttofaktorindkomst	30,6	1,9	27,8	202,2	1091,7

Kilde: Danmarks Statistik Note: "Serviceerhverv mv." dækker over alle private erhverv minus landbrug, fiskeri og industri. De negative produktionsskatter for landbruget er EU-subsidier.

I Figur 4 er fordelingen af den samlede nettoværditilvækst for den private sektor vist.

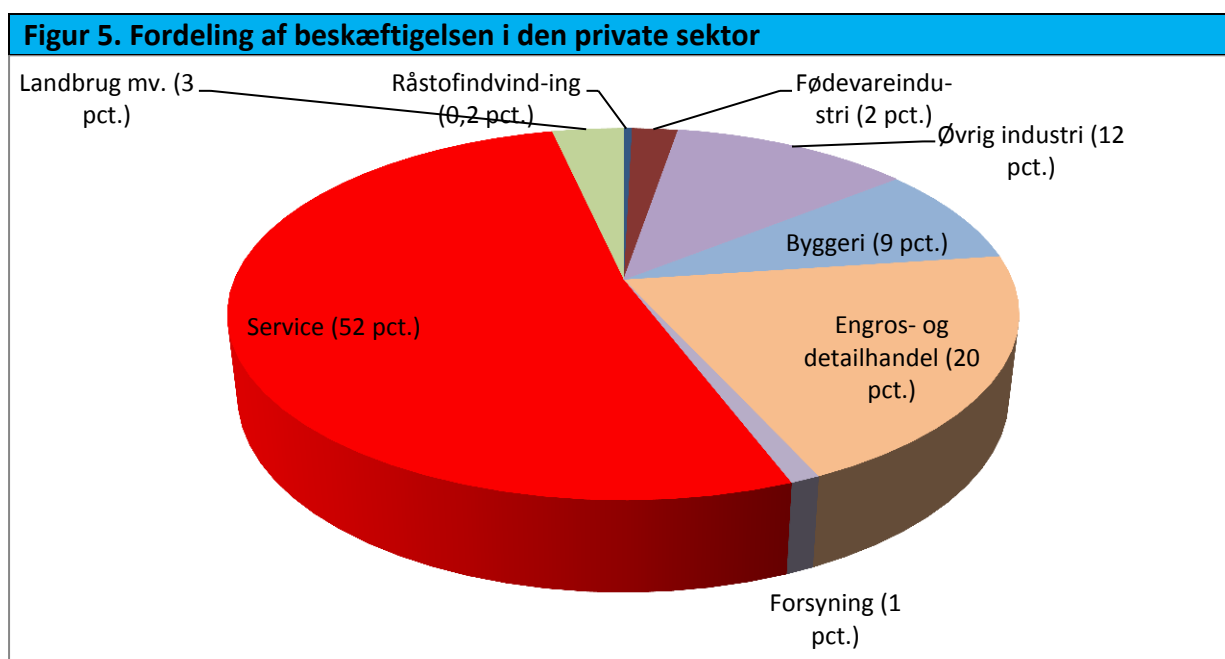
Note: figuren viser fordelingen af nettoværditilvæksten i 2014. I 2015 og 2016 har landbrugets andel af den samlede private nettoværditilvækst udgjort under 0,5 % I 2017 forventes andelen at stige til 1 % igen.

Det kan konkluderes, at værdiskabelsen i landbruget og i fødevarerindustrien udgør 3 pct. af den samlede værdiskabelse i den private sektor. Hvis værdiskabelsen beregnes som andel af den samlede værdiskabelse i hele økonomien, dvs. inkl. den offentlige sektor, udgør andelen 2 pct.

8. Fødevarerforbrugets beskæftigelsesvirkninger

Indledningsvist er det illustrativt at sammenligne fordelingen af beskæftigelsen i den private sektor med den fordeling af værditilvæksten, der fremgik af Figur 3. Beskæftigelsesfordelingen fremgår af Figur 5.

Det fremgår tydeligt af en sammenligning mellem de to figurer, at landbrug mv., men også i et vist omfang byggeri samt engros- og detailhandel, fylder mere beskæftigelsesmæssigt end i værdiskabelsen. Det er et udtryk for, at faktorindtjeningen er lavere i disse erhverv end i resten af dansk økonomi.

En anden måde at vurdere landbrugets og fødevarersektorens samfundsøkonomiske betydning på er at vurdere de direkte og afledte beskæftigelseseffekter af fødevarerforbruget.

Tabel 9. Samlet afledt beskæftigelse af efterspørgslen efter landbrugsprodukter. 1000 personer			
	Samlet beskæftigelse	Beskæftigelse afledt af efterspørgsel efter:	
		Fødevarer mv.	Landbrugsprodukter excl. fisk
Landbrug	62	62	62
Fiskeri	2	2	0
Slagterier	13	13	13
Fiskeindustri	3	3	0
Mejerier	7	7	7
Bagerier	14	14	14
Anden fødevarerindustri	9	9	9
Anden industri	234	11	11
Service mv.	1618	71	68
I alt		192	184

Hvis beskæftigelsesvirkningen opgøres i antal fuldtidsbeskæftigede, er den ca. 10 % mindre, jf. Bilagstabel 1, fordi flere af erhvervene, blandt andet landbrug og detailhandel, har en del deltidsansatte. Forskellen er størst for bagerier, hvor der (i detailbagerier) er mange deltidsansatte.

Igen er det afgørende at gøre sig klart, at i input-output-modellen giver landbruget ikke anledning til, eller "skaber", beskæftigelse i andre erhverv. Man kan derimod tale om, at den indenlandske fødevarer efterspørgsel, og eksporten, skaber en beskæftigelse i landbruget og i fødevarersektoren. Da fødevarer erhvervene (stort set) ikke leverer til andre erhverv, vil den indenlandske efterspørgsel og eksporten tilsammen skabe en beskæftigelse, der modsvarer den faktiske beskæftigelse i fødevarersektoren - plus en afledt beskæftigelse i andre erhverv, jf. Tabel 9.

Det kendetegnende her er, at for hvert job i landbrug, fiskeri og fødevarerindustrien er der ca. 0,8 jobs hos afledte leverandører og i engros- og detailhandelen. Beskæftigelsen i detailhandelen er ikke "skabt" af landbruget – beskæftigelsen her vil være nogenlunde den samme, uanset om fødevarerne produceres i Danmark eller i udlandet. For engroshandelens vedkommende er situationen dog en anden - her skaber den danske fødevarer eksport en del job, der ellers ikke ville være skabt.

Det, der især kendetegner dansk landbrug, er imidlertid dens stærke eksportorientering. Det er derfor mere interessant at se på, hvor stor en beskæftigelse, der er afledt af fødevarer eksporten. Dette er vist i Tabel 10.

Landbrugseksporten giver anledning til en beskæftigelse på 102.000 personer, heraf knapt halvdelen i landbruget og i fødevarerindustrien. Medtages fiskeeksporten bliver beskæftigelseeffekten lidt større.

Tabel 10. Afledte beskæftigelsesvirkninger af fødevarereksporten. 1000 personer, 2014									
Beskæftigelse i:	----- Eksport af: -----							I alt, incl. fiskeprodukter	I alt, excl. fiskeprodukter
	Fiskeprodukter	Landbrugsprodukter	Slagterivarer	Mejeriprodukter	Bagerivarer	Andre fødevarerprodukter			
Landbrug	0	16	16	9	0	2	44	44	
Fiskeri	2	0	0	0	0	0	2	0	
Slagterier	0	0	10	0	0	0	10	10	
Fiskeindustri	2	0	0	0	0	0	2	0	
Mejerier	0	0	0	4	0	0	4	4	
Bagerier	0	0	0	0	4	0	4	4	
Anden fødevarerindustri	0	1	1	0	0	4	6	6	
Anden industri	1	2	3	2	0	1	8	7	
Service mv.	5	6	9	7	1	4	32	27	
I alt	10	24	39	23	5	11	112	102	

Kilde: Lauritzen Consultings input-output beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik. Tabellen viser beskæftigelsesvirkningen af fødevarereksporten opgjort på samme måde som i tabel 3, dvs. ekskl. drikkevarer, enzymer mv.

Også her kan beskæftigelsen opgøres i fuldtidspersoner, hvilket er vist i Bilagstabel 2.

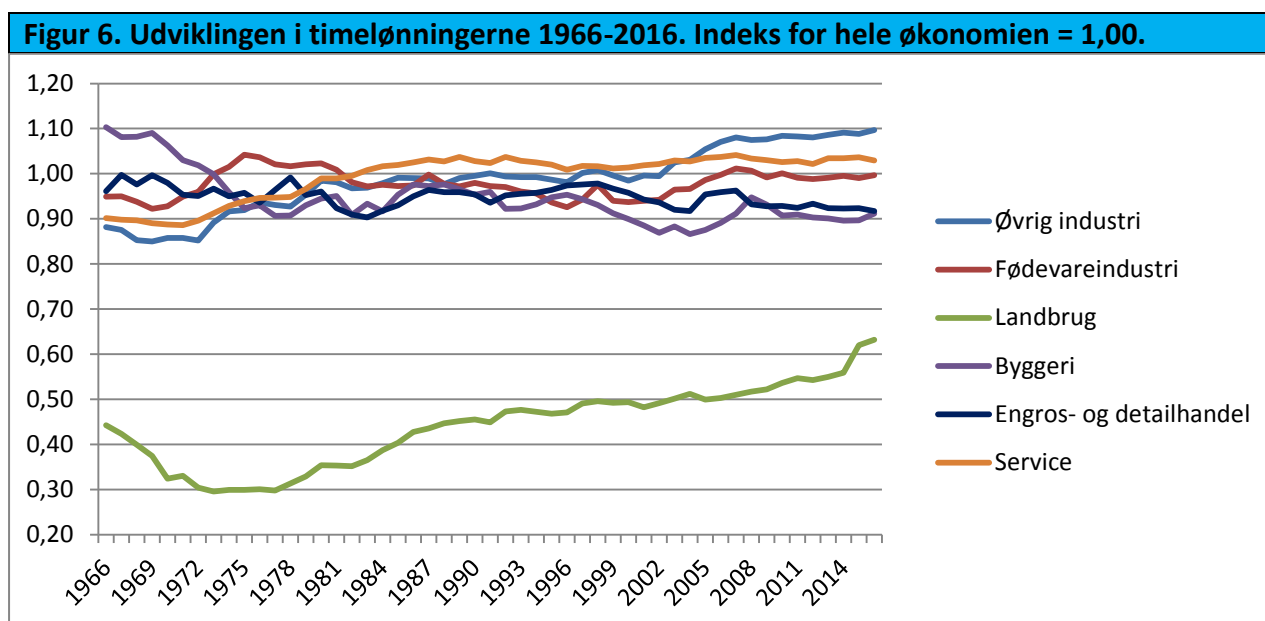
Et vigtigt forhold ved input-output modellens beregninger af beskæftigelseeffekterne er imidlertid, at det antages, at udbuddet af arbejdskraft tilpasser sig efterspørgslen fuldt fleksibelt uden virkninger på løndannelsen e.a., og at virksomhederne ikke substituerer mellem forskellige former for input, eller mellem kapital og arbejdskraft. Denne antagelse er stort set aldrig opfyldt i praksis, og antagelsen er især problematisk ved strukturanalyser, som belyser effekterne af økonomiske forhold på bare lidt længere sigt.

Ved strukturanalyser, som viser effekterne på længere sigt, vil den samlede beskæftigelse i hele økonomien ikke ændres som følge af en reduceret fødevarerproduktion. Beskæftigelsestabt herved i landbruget og i fødevarerindustrien vil modsvares af en højere beskæftigelse i industrien og servicesektoren. Og da den gennemsnitlige faktorproduktivitet og dermed faktoraflønning er højere her end i landbruget, så vil en reduceret fødevarerproduktion betyde, at de samlede indkomster i Danmark vil stige med en velfærdsgevinst til følge. Dette vil blive uddybet i næste afsnit.

9. Arbejdskraftens sammensætning og løn

Landbruget og fødevarerindustrien konkurrerer på flere fronter. For det første konkurrerer den danske fødevareresektor med fødevareresektorer i andre lande om danske forbrugeres og den danske detailhandels opmærksomhed og efterspørgsel. For det andet er der en hård konkurrence på den række vigtige eksportmarkeder. Endelig, og nok så afgørende, konkurrerer landbruget om arbejdskraft og kapital med andre danske erhverv.

Dette fremgår af Figur 6, der viser udviklingen i de relative lønomkostninger per time i dansk økonomis hovederhverv de sidste 50 år.

Kilde: Lauritzen Consultings input-output beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik.

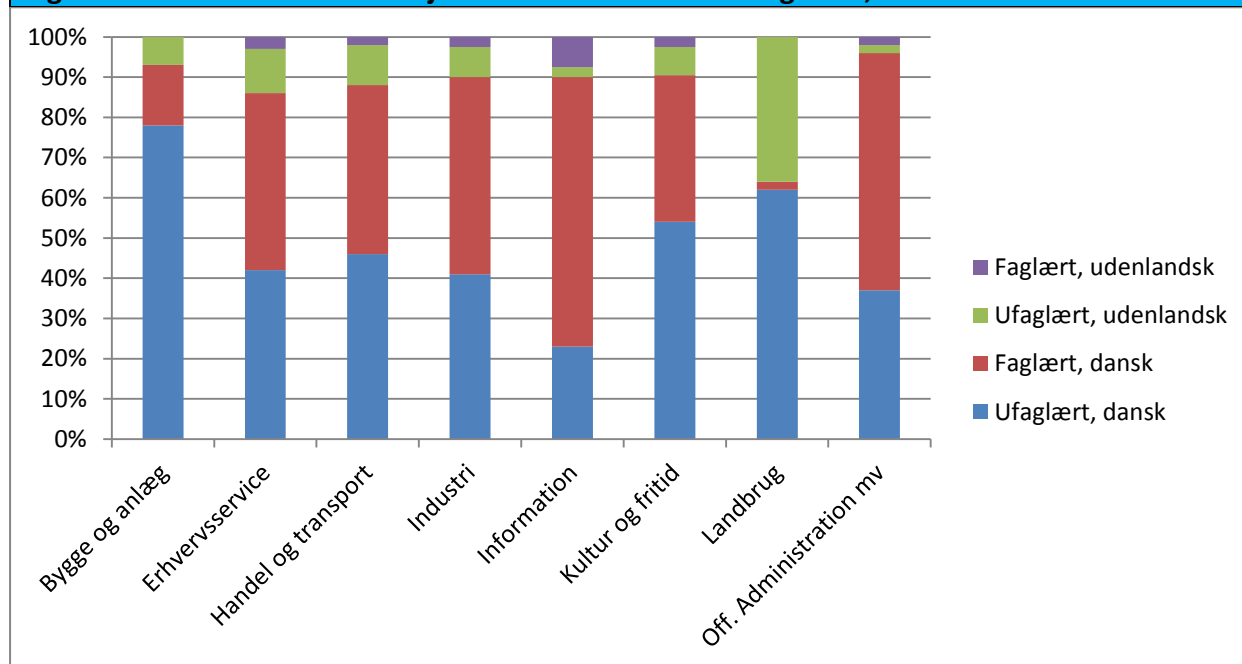
Note: I denne figur er landbruget opgjort særskilt, dvs. ekskl. Fødevarerindustri

Som figuren viser, ligger de gennemsnitlige lønninger i landbruget i dag på et niveau svarende til knap 2/3 af det gennemsnitlige niveau for hele økonomien. Forskellen mellem lønningerne i landbruget og i resten af økonomien er dog væsentligt mindre end tidligere. Fødevarerindustrien (eksklusiv landbruget) ligger tæt på gennemsnittet for hele økonomien, mens byggeriet og engros- og detailhandelen i dag ligger ca. 10 % under. Omvendt er øvrig industri og service gået fra at ligge under gennemsnittet til i dag at ligge over.

Konkurrencen om arbejdskraften har betydet, at den andel af landbrugets arbejdskraft, der kommer fra udlandet, er steget stærkt i de sidste 10 år og i dag udgør ca. 36 %. Dette er væsentligt højere end for andre danske erhverv. Samtidig er denne arbejdskraft stort set udelukkende ufaglært modsat i andre erhverv, jf. Figur 7.

Det forhold, at landbruget har en væsentlig højere andel af ufaglært arbejdskraft end andre erhverv, har flere implikationer. Det er med til at forklare, hvorfor det gennemsnitlige lønniveau i landbruget er lavere end i andre erhverv. Samtidig er det lave lønniveau en vigtig del af forklaringen på, at landbruget har været nødt til at "importere" en stor del sin arbejdskraft. Det betyder også, at en del af landbrugets arbejdsstyrke ikke uden videre vil kunne finde beskæftigelse i andre erhverv ved en produktionsnedgang i landbruget. En betydelig del af arbejdskraften vil i denne situation dog formentlig ikke komme til landet, og for den resterende del må en produktionsnedgang antages at være et kortvarigt problem. Alle historiske erfaringer viser, at en gradvis nedgang i landbrugets beskæftigelse uden problemer vil kunne modsvares af en stigende beskæftigelse i andre erhverv - både målt på aggregerede makrotal og for en stor del af de personer, som ikke forsvinder ud af arbejdsmarkedet (til udlandet eller på pension), og som derfor skal skifte erhverv. Det måske mest almindelige eksempel på dette er, at den primære landbrugers ægtefælle (som regel kvinden) tidligere var en vigtig del af gårdens arbejdskraft og ofte i dag er ansat uden for landbruget. Et andet almindeligt eksempel er, at der bliver stadig færre heltidslandmænd og flere deltidslandmænd, der oppebærer størstedelen af deres indkomst uden for landbruget.

Figur 7. Den udenlandske arbejdskrafts andel af beskæftigelsen, 2015.

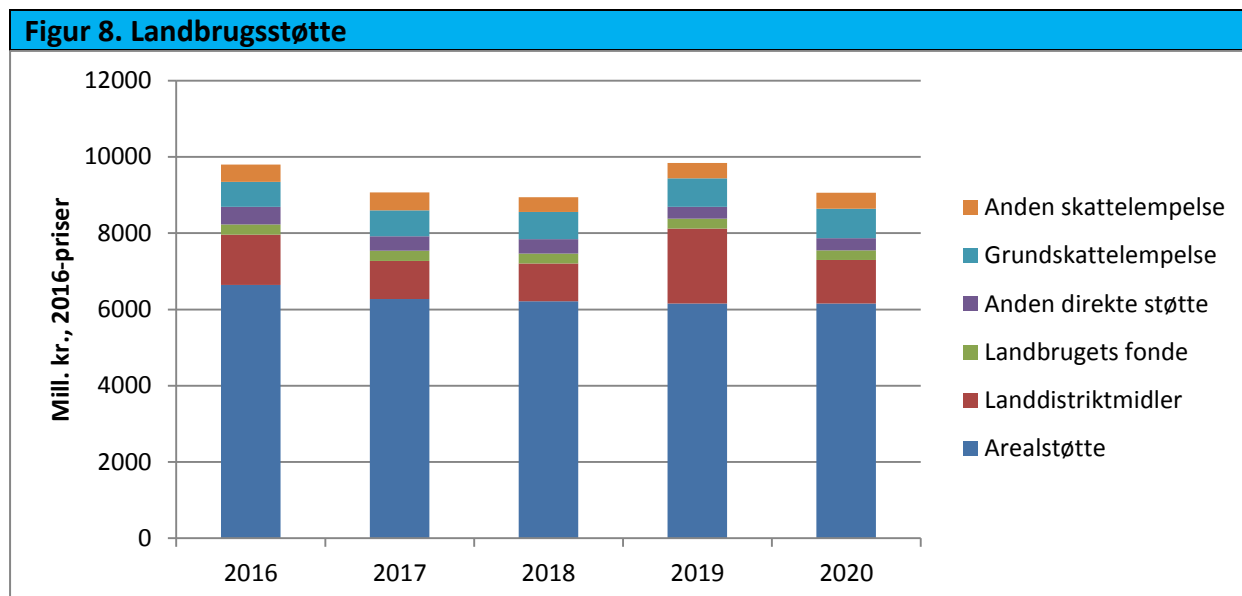
Kilde: Deloitte og Kraka, 2017: Small Great Nation.

Det kan konkluderes, at faktorindtjeningen i landbruget er lavere end i andre erhverv. De relative lønninger (dvs. i forhold til et gennemsnit for hele økonomien) er dog steget fra et niveau på 30 % i starten af 1970'erne til 63 % i dag. Samtidig er den andel af landbrugets

beskæftigelse, som udgøres af ufaglærte udlændinge, steget til 36 %. Begge disse tal er udtryk for, at landbruget i stigende grad konkurrerer med andre erhverv om arbejdskraften.

10. Landbrugsstøtte

I diskussioner om landbrugets samfundsøkonomiske betydning er det vigtigt at inddrage betydningen af landbrugssubsidier. Subsidier betales af danske eller europæiske skatteborgere. Landbrugsstøtten er vist i Figur 8.

Kilde: Miljø- og Fødevarerministeriet, 2016

De samlede landbrugssubsidier udgør ca. 9 mia. kr. om året i den nuværende EU-budgetperiode, jf. Figur 6. Hovedparten af støtten - 7-8 mia. kr. - er EU-midler, som udbetales via arealstøtte og landdistriktsmidler (markeret med blå og rød farve i figuren). Støttetallene er lidt større end dem, der fremgik af Tabel 8, hvilket især skyldes, at skattesubsidierne ikke indgår i nationalregnskabet (dvs. i Tabel 8). Det er altså tallene i Figur 6., der er mest retvisende.

EU-støtten har historisk ligget på et højere niveau end i dag, men er gradvist blevet reduceret, lige som den er ændret fra at være produktionsafhængig, og tidligere er blevet givet gennem støtteopkøb eller garanterede minimumspriser, til i dag at blive givet per hektar - og i en række tilfælde på betingelse af, at visse miljøkrav overholdes.

Landdistriktsmidlerne forvaltes nationalt og gives både til landbrugsvirksomheder og til en række andre initiativer og projekter, som kan fremme udviklingen i landområder, jf. Tabel 11.

Tabel 11. Bruttotilsagn under landdistriktsprogrammet. Gns. 2016-18, mio. kr.	
Modernisering af svine- og kvægstalde	242
Øvrige miljøteknologitilskud	32
Økologisk investeringsstøtte til kvæg og svin	30
Teknologimodning, herunder økologi	80
Økologisk arealtilskud	205
Økologisk investeringsstøtte og udvikling	35
Pleje af græs- og naturarealer	167
Natura 2000-projekter, landbrug	64
N (kvælstof) og P (fosfor) vådområder	225
Vandløbsrestaurering	27
Lavbundsprojekter	65
Sikring af Natura 2000-skov	30
Bæredygtig skov	20
Lokale aktionsgrupper	90
I alt	1.312

Kilde: Miljø- og Fødevarerministeriet

Landbrugets fonde (fx promillefonden) har typisk deres indtægter fra afgifter på visse former for landbrugsproduktion samt på pesticidforbruget og gives til udvikling af nye teknologier, produktionsmetoder, mv. Anden direkte støtte, som overvejende gives over Finansloven, dækker bl.a. over en række ordninger, som sigter mod at forbedre miljøet, omlægge til økologi mv., inden for en kommerciel ramme - eller med andre ord med det sigte, at hjælp til omstilling kan betyde, at nye produkter eller produktionsmetoder efter en tid kan klare sig kommercielt uden støtte, sådan som det fx har været tilfældet for en del økologiske landbrug.

Den skattemæssige støtte gives altovervende på tre måder: reduceret grundværdi for produktionsjord (inkl. stuehuse), reduceret beskatning af andelsskaber, og reducerede energiafgifter. Landbrugets jord grundbeskattes ikke, som anden ejendom, ud fra markedsprisen, men ud fra en lavere, teknisk fastsat pris. Landbrugets brændstofforbrug afgiftsbeskattes ligeledes lavt, og andelsselskaber (hvoraf de største er en del af fødevarerindustrien) beskattes lavere, end hvis de var aktieselskaber. Til sammen udgør denne støtte godt 1 mia. kr. om året, jf. Tabel 12.

Tabel 12. Landbrugsklyngens skattestøtte. Mio. kr., årets priser					
	2016	2017	2018	2019	2020
Energiafgiftsnedsettelse	266	276	289	302	315
Grundværdi, produktionsjord	653	678	709	741	772
Andelsselskaber	70	73	77	80	83
Nedskrivning af husdyrbestand	22	23	24	25	26
I alt	1.011	1.050	1.050	1.098	1.195

Kilde: Miljø- og Fødevarerministeriet

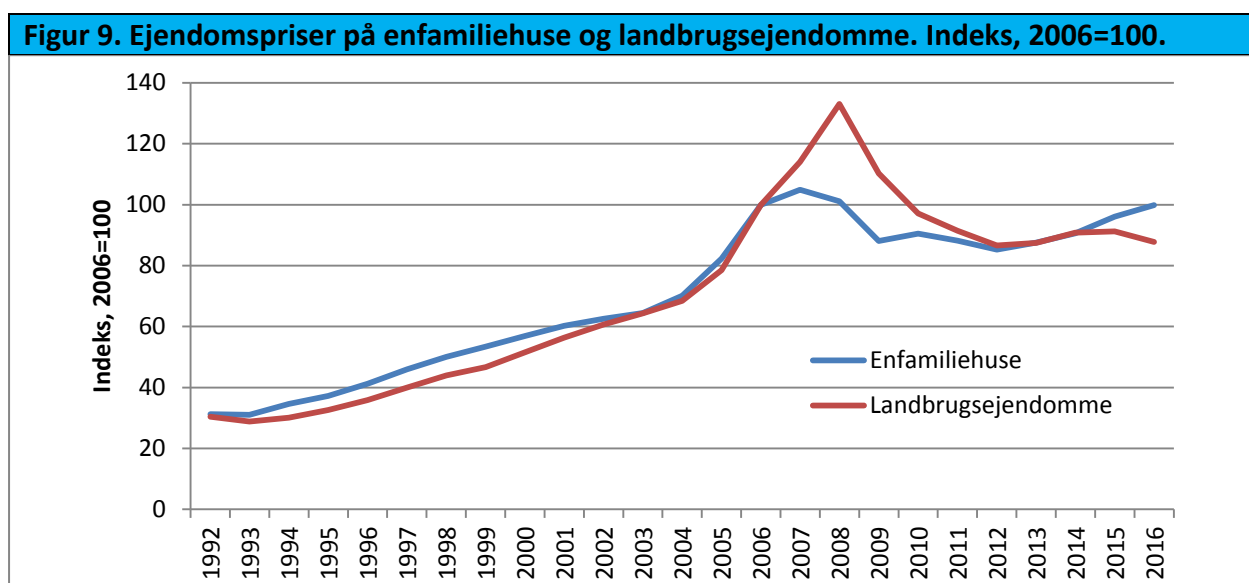
Det må forventes, at landbrugsstøtten reduceres med mindst 5 % i næste EU-budgetperiode, som vil gå fra 2021 til 2027.

11. Landbrugets gæld

Landbruget er et af de mest forgældede erhverv i Danmark - hvilket andet skyldes, at landbrugsvirksomhederne i mange år har gennemført investeringer i forventning om konjunkturer og afsætningsmuligheder, som efterfølgende har vist sig ikke at holde stik. Der er således løbende gennemført investeringer i nye bygninger, anlæg, landbrugsmaskiner og udstyr, som har holdt kapitalapparatet oppe på trods af en væsentligt lavere forrentning af den investerede kapital end i andre erhverv.

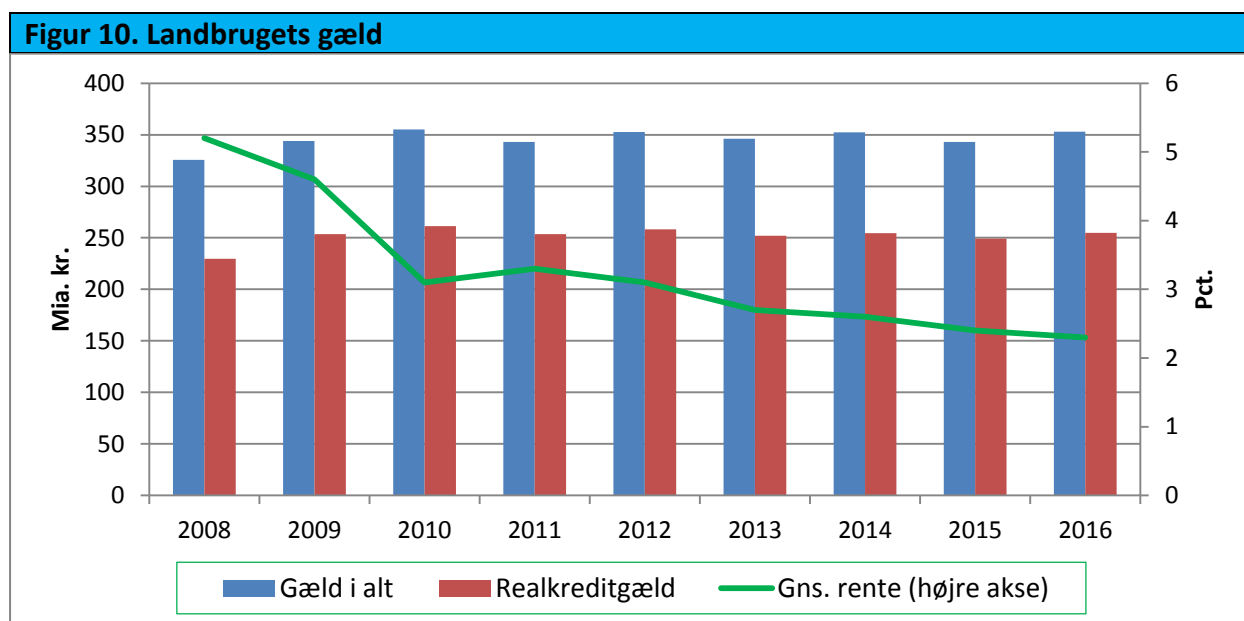
Hertil kommer som en supplerende, vigtig forklaring, at ejendomspriserne på landbrugsejendomme historisk har varieret endnu mere end priserne på boligmarkedet, jf. Figur 9. I perioder med faldende ejendomspriser, som fx i Danmark siden finanskrisen, har mange landmænd en oparbejdet en stor gæld, som det er svært for dem at komme ud af. En afledt konsekvens heraf har været betydelige tab og nedskrivning i penge- og realkreditinstitutter, som har påført den finansielle sektor store problemer og dermed også i en periode gjort det sværere end tidligere for låntagere i andre erhverv at opnå erhvervslån.

Nettorenteudgifterne har i nogle af årene udgjort flere hundrede procent af indtjeningen, hvilket selvsagt er uholdbart. Der er imidlertid også sket en reduktion af renteudgifterne, som betyder, at rentebyrden er blevet mindre.

Kilde: Danmarks Statistik

Fra 2008 til 2010 faldt den gennemsnitlige rente på alle landbrugets lån fra ca. 5 % til ca. 3 % i takt med det almindelige rentefald. Siden er den gennemsnitlige rentesats faldet yderligere og udgjorde sidste år 2,3 %, jf. Figur 10. I dette tal er det endda medregnet, at administrationsbidragene på realkreditlånene er steget mærkbart, fordi realkreditinstitutterne har ændret sin risikovurdering af udlånene til landbruget.

Kilde: Danmarks Statistik.

Det bør også indgå i vurderingen, at en del af gælden vist i Figur 8. vedrører gælden i deltidslandbrug, som deltidslandbrugerne på grund af anden indkomst godt kan klare¹². Det hører også med til billedet, at landbruget har 45-50 mia. kr. i finansielle aktiver, der ikke er modregnet i gælden vist i Figur 8.

Det kan samlet konkluderes, at landbruget fortsat under et er et forgældet erhverv, og at det må forventes, at det vil tage mange år, og muligvis yderligere tab for långiverne, før gælden er reduceret til et bæredygtigt niveau.

12. Stor spredning i landbrugets driftsresultater

Landbruget er formentlig, af historiske grunde, det bedst statistikdækkede erhverv i Danmark. Det betyder bl.a., at der også er en del statistik for de økonomiske resultater for den enkelte bedrift. På baggrund af data fra Danmarks Statistik udarbejder Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi en gang om året en oversigt over økonomien for landbrugets enkelte

¹² 76 % af gælden vedrører heltidslandbrug, 24 % deltidslandbrug.

driftsgrene samt for de enkelte delbrancher i fødevareindustrien. På grund af den stadige koncentration af landbrugsproduktionen på stadig færre bedrifter er det, selv for de vigtigste kategorier, et begrænset antal bedrifter, der står for en meget stor del af produktionen på hvert område.

I Tabel 13 er vist de gennemsnitlige økonomiske resultater siden 2013 for konventionelle malkekvægsbedrifter med mindst to medarbejdere.

Tabel 13. Regnskabstal for konventionelle malkekvægsbedrifter. 1000 kr. / år					
	2013	2014	2015	2016	2017
Produktion	8132	8161	7284	7618	9671
Tilskud	594	615	583	585	631
- Driftsomkostninger	6944	6799	7008	7351	7844
- Forpagtningsafgift	246	240	256	274	294
- Renteudgifter mv.	896	844	830	789	766
- Arbejdsvederlag til brugerfamilien	525	533	524	544	533
= Driftsresultat	114	360	-752	-754	864
Driftsresultat, øvre tertil	957	1345	-115	-81	-
Driftsresultat, nedre tertil	-600	-417	-1293	-1226	-
Antal bedrifter	2198	2212	2154	2016	1926

Kilde: Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet: Landbrugets økonomi 2014-2017. Tallene for 2017 er skønnede, da der endnu ikke foreligger regnskaber (af samme grund er der heller ikke data for spredningen for 2017).

Tilskuddet til bedrifterne gives som arealtilskud og er produktionsuafhængigt - bortset fra, at gødningsreglerne kræver, at brug med et bestemt antal kvæg har et givet areal at sprede husdyrgødningen på. Forpagtningsafgiften optræder ikke i nationalregnskabstallene for branchen, idet der typiske er tale om en afgift, der internt i landbruget betales fra større brug, der forpagter jord, til små brug, eller fritidslandmænd, der forpagter jorden ud.

Arbejdsvederlaget til familien er her en beregnet størrelse, hvor det er antaget, at brugerfamilien får overenskomstmæssige lønninger for ansatte i landbruget. Landbrugets lønomkostninger i nationalregnskabsopgørelsen indeholder kun løn til ansatte.

Det bemærkes, at driftsresultatet svinger meget fra år til år. Det bemærkes også, at der er stor forskel på resultaterne hos de landmænd, der ligger i den bedste tredjedel, og dem, der ligger i den dårligste tredjedel. Det bemærkes endeligt, at på bare de 5 år, der er vist i tabellen, er antallet af kvægproducenter faldet med mere end 10 %. Strukturudviklingen går således hurtigt.

Hvis driftsresultatet multipliceres med antal bedrifter fås et samlet resultat, der varierer mellem plus og minus 1½ mia. kr.

I Tabel 14 er vist en tilsvarende opgørelse for økologiske kvægbedrifter.

Tabel 14. Regnskabstal for økologiske malkekvægsbedrifter. 1000 kr. / år					
	2013	2014	2015	2016	2017
Produktion	7692	8058	7485	8126	9242
Tilskud	868	903	762	792	837
- Driftsomkostninger	6838	6844	6361	6701	7146
- Forpagtningsafgift	346	399	376	369	396
- Renteudgifter mv.	814	861	805	712	611
- Arbejdsvederlag til brugerfamilien	477	515	527	523	512
= Driftsresultat	85	342	178	613	1414
Driftsresultat, øvre tertil	864	879	770	1458	-
Driftsresultat, nedre tertil	-491	-169	-440	-198	-
Antal bedrifter	304	299	276	326	309

Kilde: Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet: Landbrugets økonomi 2014-2017.

Note: "Nederste tertil" betyder den grænse, hvorunder den nederste tredjedel af bedrifterne ligger.

Tabellen viser, at antallet af økologiske bedrifter udgør ca. 15 % af antallet af konventionelle bedrifter. Antallet falder ikke, men har holdt nogenlunde samme niveau. Spredningen i resultaterne er nogenlunde den samme som for konventionelle bedrifter, men de økologiske bedrifter har i de sidste tre år haft de klart bedste økonomiske resultater.

I Tabel 15. er vist en tilsvarende opgørelse for konventionelle svinebedrifter med mindst 2 medarbejdere. (der er så få økologiske svinebedrifter, at det gennemsnitlige regnskab for denne gruppe ikke opgøres af Institut for Fødevarerøkonomi på samme måde som for de andre grupper).

Billedet her er lige så volatilt. Det bemærkes også, at for begge grupper har 2017 været det hidtil bedste år i den viste periode¹³.

Beregningerne bekræfter fuldt ud billedet fra de foregående afsnit om, at landbrugets indtjening, og forrentningen af landbrugets kapital, er væsentligt mindre end i andre erhverv.

¹³ 2017 har for begge de viste grupper været det bedste siden år 2000.

Det kunne lede til en formodning om, at hvis konkurrencen pressede de mindst rentable brug ud af markedet, så ville det - selv om det kunne være en smertefuld proces for de berørte - dog øge landbrugets gennemsnitlige indtjening meget.

Tabel 15. Regnskabstal for konventionelle svinebedrifter. 1000 kr / år

	2013	2014	2015	2016	2017
Produktion	12086	11656	11368	12451	14241
Tilskud	436	450	412	435	439
Driftsomkostninger	10643	10351	10784	11096	11700
Forpagtningsafgift	430	430	454	515	540
Renteudgifter mv.	881	925	885	825	793
Arbejdsvederlag til brugerfamilien	453	463	463	481	471
Driftsresultat	112	-64	-806	-35	1176
Øvre tertil	1308	1164	527	1233	-
Nedre tertil	-1073	-1469	-2213	-1188	-
Antal bedrifter	2012	2022	1903	1850	1776

Kilde: Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet: Landbrugets økonomi 2014-2017.

Der er så få økologiske svinebedrifter, at det gennemsnitlige regnskab for denne gruppe ikke opgøres af Institut for Fødevarerøkonomi på samme måde som for de andre grupper. Danmarks Statistik udarbejder dog en opgørelse for økologiske svinebedrifter. Statistikken, som dækker ca. 30 bedrifter, viser et gennemsnitligt driftsresultat i 2015 og 2016 på 2-3 mill. kr. efter et lille gennemsnitligt underskud i 2014.

Det skal dog også indgå i vurderingen, at byerhvervene - både industri og service - også har store forskelle mellem indtjeningen hos de højst og de mindst profitable virksomheder, og at der ikke synes at være nogen tendens til, at dette spænd bliver mindre med tiden. Det kan samlet konkluderes, at en skærpet konkurrence kan reducere forskellen mellem virksomhederne, fordi virksomheder med dårlig økonomi forlader erhvervet, men at denne proces er usikker og tager tid.

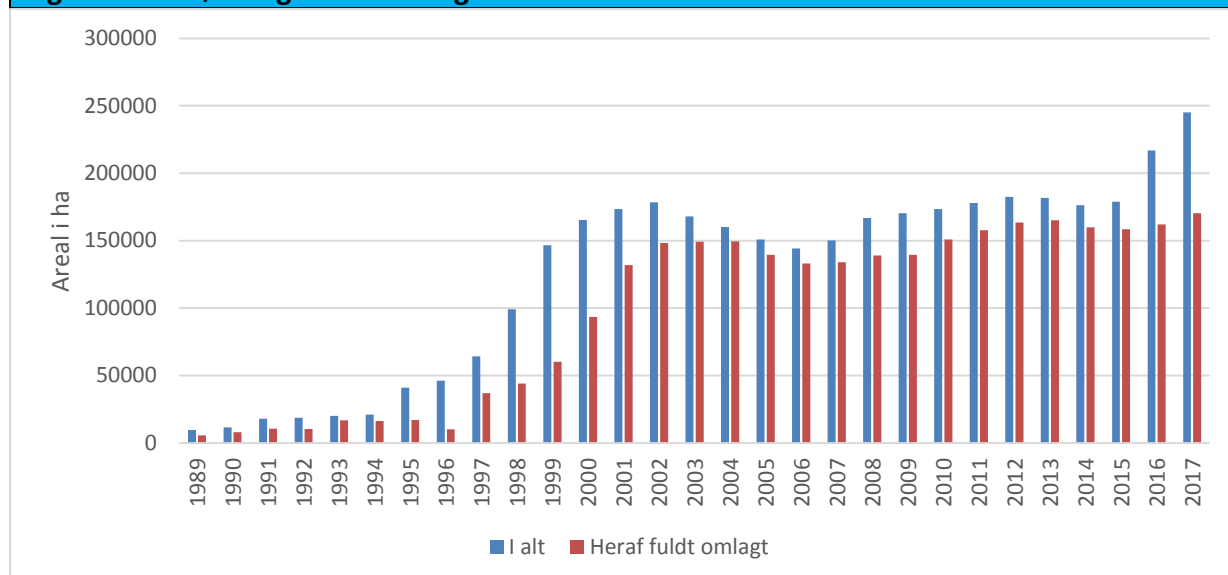
13. Økologi

Såvel landbrugets miljøbelastning, som belyses i næste afsnit, og dyrevelfærden kan forbedres med andre driftsmetoder. Der findes flere danske og internationale standarder for dyrevelfærd - lige som der i de senere år har været en stærkt stigende interesse for økologiske produkter. Det har blandt andet betydet, at nogle økologiske producenter har fået forbedret deres økonomi de senere år, jf. gennemgangen ovenfor.

Økologiske produkter er især karakteriseret ved, at korn og foder er dyrket uden sprøjtegifte og kunstgødning, og at der dyrevelfærdsmæssigt stilles en række strengere krav, herunder at dyr er på friland eller har adgang til udearealer en del af året. Økologiske fødevarereproducenter får som hovedregel både en ekstra driftsstøtte og en omlægningsstøtte, idet især de første år er omkostningskrævende.

Analyser viser, at forbrugerne køber økologiske produkter af flere grunde, ikke mindst for at undgå rester af sprøjtegifte og for at fremme dyrevelfærd. Danmark er det land i verden, hvor den økologiske andel af fødevarerforbruget med godt 10 %, er det højeste i verden. Svarende hertil er det dyrkede, økologiske landbrugsareal steget stærkt de seneste år og udgør i dag godt 9 %, jf. Figur 11. Især i 2017 har der været en stærk stigning i det økologisk dyrkede areal.

Figur 11. Det økologiske landbrugsareal

Kilde: Landbrugs- og Fiskeristyrelsen. Det "fuldt omlagte" areal er mindre end det samlede økologiske areal, da omlægningen tager flere år.

Der er stor forskel på, hvor stor en andel af de enkelte fødevarergrupper, det økologiske fødevarerforbrug udgør. Det er højst for havregryn og gulerødder, og lavest for svinekød, jf. Tabel 16 (samt sammensatte fødevarer mv., der ikke er vist i tabellen).

Tabel 16. Det økologiske forbrugs andel af fødevarerforbruget, 2016. Pct.			
Produkt	Andel	Produkt	Andel
Havregryn	44,0	Grøntsager	17,5
Gulerødder	36,6	Frugt	16,5
Æg	31,2	Kaffe	8,1
Mælk	30,7	Oksekød	6,7
Mel	27,3	Ost	5,6
Bananer	27,2	Fjerkræ	3,8
Yoghurt	19,0	Svinekød	2,6

Kilde: Landbrug og Fødevarer

Økologien fylder imidlertid mindre i eksporten, nemlig kun 2-3 %, end i det danske forbrug. Dette skyldes først og fremmest, at svinekød, hvor den økologiske andel er lav, udgør en stor andel af eksporten. Dertil kommer, at interessen for økologi stadig er lav på en række eksportmarkeder. Også i udlandet er der imidlertid stigende interesse for økologi, hvilket blandet andet ses af, at importen af økologiske fødevarer er større end eksporten, jf. Figur 12. Det viser, at også mange producenter i andre lande har fået øjnene op for økologi.

Figur 12. Import og eksport af økologiske fødevarer.

Kilde: Danmarks Statistik

14. Afslutning

En fuld afdækning af landbruget og fødevarerhvervenes betydning bør også inddrage eksternaliteter.

Eksternaliteter er et økonomisk udtryk for effekter af en fysisk aktivitet, en produktion, eller et forbrug, som påfører andre fordele eller ulemper, så andre ikke erstattes for, eller betales

for. Eksternaliteter kan både være positive og negative. Eksternaliteter betyder, at markedet ikke skaber samfundsmæssigt optimale løsninger, men at tilskud, afgifter eller anden regulering kan være velfærdsfremmende.

Eksternaliteter kan for landbrugets vedkommende omfatte miljøeffekter som klimabelastning og ammoniakudledning - eller den risiko for MRSA-smitte, som svineproduktionen (især) skaber. Eksternaliteter kan også være positive og fx vedrøre naturoplevelser og livskvalitet. Disse forhold forventes foldet ud i et senere arbejde.

Bilag

Bilagstabel 1. Samlet afledt beskæftigelse af efterspørgslen efter landbrugsprodukter. 1000 fuldtidsbeskæftigede			
	Samlet beskæftigelse	Beskæftigelse afledt af efterspørgsel efter:	
		Fødevarer mv.	Landbrugsprodukter excl. fisk
Landbrug	60	60	60
Fiskeri	2	2	0
Slagterier	12	12	12
Fiskeindustri	2	2	0
Mejerier	7	7	7
Bagerier	9	9	9
Anden fødevarerindustri	9	9	9
Anden industri	233	11	11
Service mv.	1423	62	59
I alt		174	166

Bilagstabel 2. Afledte beskæftigelsesvirkninger af landbrugseksporten. 1000 fuldtidsbeskæftigede, 2014								
Beskæftigelse i:	----- Eksport af: -----						I alt, incl. fiskeprodukter	I alt, excl. fiskeprodukter
	Fiskeprodukter	Landbrugsprodukter	Slagterivarer	Mejeri-produkter	Bagerivarer	Andre fødevarer-produkter		
Landbrug	0	15	15	9	0	2	42	42
Fiskeri	2	0	0	0	0	0	2	0
Slagterier	0	0	10	0	0	0	10	10
Fiskeindustri	2	0	0	0	0	0	2	0
Mejerier	0	0	0	4	0	0	4	4
Bagerier	0	0	0	0	3	0	3	3
Anden fødevarerindustri	0	1	1	0	0	4	6	6
Anden industri	1	2	3	2	0	1	8	7
Service mv.	4	5	8	6	1	4	28	24
I alt	9	23	37	21	4	11	105	96

Kilde: Lauritzen Consultings input-output beregninger